

Under strecket

Sedan 1918

Därför vill vi arbeta även om det inte behövs

Teknikutvecklingen gör att vi inte skulle behöva låta oss uppslukas av arbete i lika hög grad som förr – ändå tycks arbetsbelastningen bara öka. Så inkörda är vi på att arbeta att tanken på vad vi kunde ägna vår tid åt om vi inte gjorde det för de flesta av oss är fullständigt svindlande.

Under loppet av bara ett par veckor dyker de upp en efter en, människorna som har bestämt sig för att fly från allt. Den första är en ung man som fastnat i en total, byråkratisk röra och håller på att avveckla sin vardag: sälja sina prylar, göra sig av med hyreskontraktet. Han ska fly till skogs, går det att läsa i artikeln. Planen sträcker sig inte längre än så.

Den andra personen läser jag om i Roland Paulsens "Vi bara lyder" (2015). Det är en kvinna i medelåldern som efter sjukdom och dödsfall sjunkit djupt ner i arbetslöshet och åtgärder som inte leder till just någonting alls. Hon ska fly till ett självförsörjande kollektiv i Norge, där det inte gör något om man har betalningsanmärkningar. Det blir ingenting av med flykten. Hon bryter handen och hamnar i en veva av nya åtgärder.

Den tredje personen lyckades bättre. I reportageboken "The stranger in the woods: The extraordinary story of the last true hermit" (2017) skriver Michael Finkel om en ung man som 1986 tog sin bil, körde bort från sitt hem i Massachusetts och fortsatte på mindre och mindre vägar tills det inte gick att köra längre. Då steg han ut, lämnade kvar bilnycklarna och gick rakt ut i skogen utan att vända sig om. Han blev kvar i 27 år.

Det är svårt att säga om någon av de arbetare som 1934 fick i uppdrag att bygga en konstgjord sjö i utkanten av Hannover någonsin slogs av tanken att fly från allt. Men det verkar inte osannolikt. För knappt 64 pfenning i timmen, alltså bara marginellt mer än de redan fick i ekonomiskt stöd, steg de ned i gytjtjan och skyfflade lera med en på eget bevåg medhavd spade. Spaden är inte en obetydlig detalj i sammanhanget. Hade de använt sig av maskiner hade arbetet gått betydligt fortare, men själva poängen var att skapa *mer* arbete. Alltså: inga maskiner. Bara var sin spade. Så skapades en sjö från ingenting och så sattes tusentals människor i arbete. Som genom ett trollslag såg det också betydligt ljusare ut för nationalsocialisternas löften om en minskande arbetslöshet.

I konstverket "Haus im Schlamm" (2005) påminner oss Santiago Sierra om historien bakom sjön – idag ett populärt utflyktsmål för friluftsliv och rekreation – som skapades när 780 000 kubikmeter lera och slam skyfflades bort för hand. I Sierras verk på Hannovers konsthall, Kestnagesellschaft, fylldes bottenplanens salar med gytjtja medan resten av salarna lämnades tomma. Besökarna vandrade upp i byggnaden, på jakt efter något mer. Men det fanns inget där. Bara leriga fotavtryck.

"Haus im Schlamm" är bara ett av Sierras många verk som uppehåller sig vid arbetets värde och villkor. I sitt ofta provocerande konstnärskap har han betalat människor för att utföra tillsynes meningslösa och ibland förnedrande uppgifter. Han har betalat människor för att sitta hopkurade i små lådor, gömma sig bakom en vägg i 365 timmar eller bleka håret gulsmetigt vitt. Vanligtvis har Sierra anställt personer i samhällets utkanter, där ibland illegala invandrare, prostituerade och missbrukare. Han har inte haft något problem att få folk att ställa upp. Det finns alltid någon som är redo att för allmän beskådan stå och stirra mot en vägg på Tate Modern i en timme för att få sova en natt på hotell. I alla fall om man är van vid att spendera natten på gatan.

Av allt det här blir det konst, presenterat på biennaler eller konstgallerier där knappt någon vågar sätta sin fot. Vi kan lätt sträcka ut ett förmanande finger: "Så här får det inte gå till!" Vid Sierras förslag att rada upp de anställda på konsthallen PSI i New York utifrån rang och fotografe-

Inom ramen för "Eternal employment", det vinnande bidraget till utsmyckningen av en ny järnvägsstation i Göteborg, kommer en person att anställas utan arbetsuppgifter. Foto: Goldin + Senneby

ra deras ryggtavlor tog det också stopp. Att verket skulle resultera i en perfekt skala från svart till vitt var för mycket för institutionen. Det uppfattades som att "skapa problem som inte fanns", som Sierra uttrycker det i en intervju.

Men det var knappast Sierra som kom på att de anställdas position på konstinstitutionen ifråga skulle korrelera med deras hudfärg. Det var knappast Sierra som kom på att det är helt i sin ordning att många sliter ut kroppen i låglöneyrken medan andra får både högre lön, status och eleganta titlar för ett arbete som, inte sällan av ren nödvändighet, fylls ut med arbetsliknande rörelser – så kallat "empty labour".

Det är naturligtvis så att en ständig ekonomisk tillväxt kräver att vi arbetar. Utan något tvång att sälja vår arbetskraft skulle vårt ekonomiska system inte fungera. Men det är inte *därför* vi arbetar. Arbetet kan, så klart, vara både meningsfullt och stimulerande i sig. Men är det därför vi arbetar? Rent krasst arbetar vi för att kunna betala hyran, för att kunna äta oss mätta. Men vi arbetar också av helt andra skäl. Det tycks helt enkelt vara moraliskt riktigt att arbeta, att göra rätt för sig; att förtjäna själva rätten att existera. Vi arbetar förmodligen också i ren panik. Kanhända är det vår tur nästa gång att sakta singla ned mot det sociala skyddsnätet och märka att det inte håller, bli en av rösterna som berättar sin livshistoria i Situation Stockholm: "Jag hade fru och barn, villa och Volvo och förlorade allt". Som om vi spelade Monopol.

Så vi arbetar. Faktiskt mer än vi skulle behöva.

I artikeln "On the phenomenon of bullshit jobs" (Libcom.org, 29/8 2013) påminner antropologen David Graeber oss om att John Maynard Keynes redan för åtskilliga decennier sedan förutspådde att vi inom en snar framtid skulle behöva arbeta allt mindre. Det var på intet sätt en orimlig prognos. Med teknologins hjälp skulle vi ju faktiskt kunna arbeta betydligt mindre än vi gör. Men vad skulle vi egentligen göra om vi inte arbetade? Ja, vad skulle vi göra? Det är få tankar som faktiskt svindlar, men det är precis vad den här tanken gör.

Svindlande tankar botas bäst med hårt arbete och flit. Så arbetar vi numera i många fall *mer* i stället för just *mindre*, som Graeber också noterar. Men vad arbetar vi då

med, om det nu är så att miljoner jobb, bara i Sverige, har försvunnit ett efter ett de senaste decennierna? Gamla yrkeskategorier har så klart raskt och kreativt ersatts av nya. Men det handlar också om att en dramatisk ökande byråkratisering – som samme Graeber konstaterar i boken "Reglernas utopi. Om teknologi, enfald och byråkratins hemliga fröjder" (övers: Joel Nordqvist; Daidalos) – i sig har kommit att skapa både mer och fler jobb. Administration och dokumentation, policydokument, utvärderingar och arbetsgrupper har i flera fall skapat så pass intrikata organisationer att Ekonomistyrningsverket för ett par år sedan föreslog bildandet av en ny myndighet. Syftet var att "stödja en ökad administrativ effektivisering i statsförvaltningen som helhet". Det handlar alltså, som journalisten och författaren David Jonstad skrev i en artikel i DN apropå Graebers bok ("Så blev konsulten den nya byråkraten", 17/7 2015) om att "en ny byråkratisk apparat ska hantera problemet med för mycket byråkrati". Så vi fortsätter att arbeta. Kanske inte riktigt med det vi hade tänkt oss, eller ens är bra på eller över huvud taget förstår. Men vi fortsätter. Det är moraliskt rätt och riktigt.

Att arbete handlar om just en moralisk fråga gör det också svårt att kritisera. Ur ett klasshistoriskt perspektiv har det för arbetarklassen handlat om stolthet och självrespekt, för borgarklassen om driftighet och framåtanda. Men om arbete handlar om betydligt mer än om att sätta mat på bordet, och också tycks ge oss själva rätten att existera, är det inte konstigt att människor väljer att fly.

Men vi behöver inte be om rätten att existera. Kanske kan vi också göra något annat än att fly från allt.

I Herman Melvilles "Bartleby, the scrivener: A story of Wall Street" (1853) möter vi den inledningsvis högst ordinära Bartleby, som får anställning som kopist på en advokatfirma. Han gör lysande ifrån sig och arbetar dag och natt tills han plötsligt börjar vägra att utföra de allra enklaste arbetsuppgifter. Vägra är inte rätt ord, han *föredrar* att inte göra dem. Advokaten som anställt honom blir förtvivlad. Så också läsaren. Bartleby framstår som fullkomligt oresonlig. Dag ut och dag in stirrar han ut genom fönstret, rakt ut mot en tegelvägg. På varje förfrågan om han inte skulle kunna kopiera ett formulär, granska ett dokument, göra någonting av allt det arbete som advokaten själv visserligen konstaterar är förlamande trist men som någon – alltså Bartleby – ändå behöver göra, svarar han stillsamt samma sak: "I would prefer not to".

Varför gör inte Bartleby det han ska? Den hyggliga advokaten önskar innerligt att Bartleby ändå kunde visa ilska, att han kunde bete sig som en vanlig människa. Men i samma stund inser läsaren att det Bartleby gör, det vill säga ett aktivt val, inte rymmer inom den mänsklighet som advokaten efterlyser. Men så är Bartleby också anställd. Han ska göra som han blir tillsagd och definitivt inte ägna sig åt några svindlande tankar. Men Bartleby gör det enda val han kan och han gör det gång på gång. Till slut dör han under ett träd. Också det är ett val.

Men kanske finns det hopp för Bartleby. Nyligen presenterades det vinnande bidraget i den utlysta tävlingen för den konstnärliga utsmyckningen till en av Västlänkens nya stationer i Göteborg. I "Eternal employment" fäster konstnärduon Jakob Goldin och Simon Senneby uppmarksamheten på en arbetsmarknad satt i förvandling. Verket består av en anställning. Arbetet kommer att utföras på plats på stationen och både ett omklädningsrum och en stämpelklocka kommer att finnas till hands. När den anställda stämplar in kommer ett fluorescerande ljus att tändas för att därefter släckas vid arbetsdagens slut. Det förunderliga är bara att det inte finns några arbetsuppgifter. Den anställda får göra precis vad han eller hon själv föredrar. Tanken svindlar.

Anna-Maria Hällgren

Fil dr i konstvetenskap, verksam vid institutionen för kultur och estetik vid Stockholms universitet
understrecket@svd.se